

Български типове въ антропологическо отношение

отъ Ст. Ватевъ

Въ по-голъмата частъ на Балканския полуостровъ, отечеството на българския народъ, сж живѣли, преминавали и застоявали много народи.

Историята е заварила тукъ траки и илири, които следъ като сж погълнали келтски елементи, по-сетне се смѣсили съ своитѣ завоеватели, отначало гърцитѣ и отпосле римлянитѣ. Презъ време на великото преселение на народитѣ, сж преминавали вестготи, остготи и славяни, а по-после хуни, авари, българи.

Славянитѣ, обединени и смѣсени съ азиатскитѣ българи, образували сегашния български народъ, като въ течение на нѣколко вѣка, въ неговия съставъ сж влѣзли отчасти и други народности, кумани, печенези, арменци, татари, цигани и най-вече гърци, които сж се претопявали и изчезвали въ многобройната славянска маса.

Сегашниятъ български народъ, езиково, по носия, характеръ и обичаи, образува нѣколко етнографски групи, които се охарактеризуватъ и антропологически.

Ако на пръвъ погледъ, българинътъ да не представя характеренъ антропологически типъ, то при по внимателно взирание, може да се забележи, въ разни области, едно значително сходство и въ физическото му устройство.

Изучаването на българския народъ въ антропологическо отношение е било доста оскъдно; то почва едвамъ преди освобождението му отъ турцитѣ, когато ученитѣ захващаха да показватъ интересъ и къмъ физическото устройство на народитѣ.

Пръвъ отъ пътешественицитѣ, Ami Boué, въ 1834 г., дава сведения, отъ субективни наблюдения, по физическото устройство на българитѣ. По-после, сж правили изучавания и други, и то наблюдения на живи хора, измѣрвания на черепи, но малко и частично.

Всички антропологически изучавания на българитѣ отъ чужденци до 1905 год. сж събрани и обнародвани¹⁾. Послешни изучавания сж правени отъ д-ръ Дрончиловъ²⁾ и Ярановъ³⁾.

Обстойни изследвания сж правени отъ Анатолий Носов⁴⁾ върху българитѣ преселници въ Русия.

Всестранно изучаване на българитѣ, предимно въ антропологическо отношение, не е било правено.

Потикъ за изучаване на България и българитѣ се даде въ 1896 г. отъ основания „Комитетъ за изучаване на България“ и съ издаване съчинението „Българско отечество“, въ което се предвиждаше и монография по антропологическото изучаване на българитѣ. По покана отъ Комитета, изготвения отъ менъ планъ, послужи за всестранно изучаване българитѣ въ антропологическо отношение⁵⁾.

¹⁾ Д-ръ -С. Ватевъ. Чужда литература по антропологията на Българитѣ. СбНУ. кн. XXV. 1909 г. стр. 1—123.

²⁾ Dr. K. Drontschiloff. Beiträge zur Anthropologie der Bulgaren 1914 u 1921.

³⁾ Д. Ярановъ. Антроп. изучавания на населението въ Разлогъ. Макед. прегледъ 1931.

⁴⁾ А. Носовъ. До антропологии Болгаріи. Болгари Кримські и мелітопільські. Антропол. річник кабинету Антропологии ім. Вовка 1929 т. III и 1930 т. IV.

⁵⁾ Д-ръ С. Ватевъ. Антропологическо изслѣждане на България. Български прегледъ г. V, 1898, кн. I.

За да може обаче да се проучи населението въ България антропологически и етнографически, налагаше се научна подготовка. За постигане на тази цел даде възможност пребиваването ни презъ 1896 г. въ Берлинъ, за специализация, моето по детски и вътрешни болести и на Д-ръ Иширкова по география и етнография. Ние двама изучавахме при проф. v. Luschan антропология и антропологическите методи. Въ това време въ Берлинъ имаше изложба и за етнографския ѝ отдѣлъ бѣха доведени стотина негри отъ африканските колонии на Германия; при тоя случай ние заедно съ професора измѣрихме и описахме всичките негри, мъже, жени и деца).

Следъ завръщането ни въ България, на 23. VI. 1897 г. получихме отъ Комитета „Българско отечество“ писмо, съ което ни се съобщава, че за написването монографиите за антропологическите изследвания сж избрани за съвмѣстно работене Д-ръ Басановичъ, Д-ръ А. Иширковъ и Д-ръ С. Ватевъ. Всѣки отъ насъ тримата почна самостоятелно да работи. Д-ръ А. Иширковъ изучаваше България въ етнографско и географско, а пъкъ азъ въ антропологическо отношение. Д-ръ Басановичъ въ Варна, далечъ отъ насъ, освенъ публикуванитѣ по-рано етнографски проучвания²⁾, други не е правилъ.

Въ 1898 г., по представения отъ менъ планъ за антропологическо изследване подготвихъ военни лѣкари за измѣрване и наблюдение на войницитѣ, като по даденъ образецъ за всѣки войникъ се направиха 25 описания и 50 измѣрвания на тѣлото. За наблюдение на ученицитѣ издадохъ подробни упътвания и наставления³⁾, както за основнитѣ училища, тъй и за гимназиитѣ, не само въ България, но и въ Европейска Турция, която обхващаше Тракия и Македония. По тоя планъ се изследваха не само българитѣ, но и помациитѣ, турцитѣ, гърцитѣ, евреитѣ и арменцитѣ.

За изпълнение на тая задача дадохъ най-големо съдействие министритѣ на проsvѣщението и войната и Н. Б. Екзархъ Иосифъ въ Цариградъ.

Азъ лично измѣрвахъ черепитѣ въ костницитѣ на манастиритѣ въ Търновско, Дръново, Троянъ, Черепишъ, Рила, Бачково и черквитѣ въ цѣла България — Търново, Габрово, Шуменъ, Враца, Пазарджикъ, Батакъ, Калоферъ, Самоковъ, София. Изследвахъ женитѣ и децата; въ Александровската болница опредѣляхъ теглото на мозъцитѣ.

При обработване на събрания грамаденъ материалъ използвахъ и антропологическите изучавания — направени отъ училищни лѣкари⁴⁾ върху ученици, отъ военни лѣкари върху юнкеритѣ⁵⁾ и войницитѣ⁶⁾ и отъ Дирекцията на статистиката⁷⁾ върху военнитѣ набори.

Резултатитѣ отъ обработения материалъ бѣ отчасти публикуванъ на френски, нѣмски, руски, чешки, английски и български. На XIII международенъ конгресъ по медицина въ Парижъ презъ 1900 г. докладвахъ за частъ отъ антропологическите си изучавания⁸⁾.

¹⁾ F. v. Luschan. Beiträge zur Völkerkunde der Deutschen Schutzgebiete 1897.

²⁾ Д-ръ И. Басановичъ. Ломскиятъ окръгъ — СбНУ. кн. V. 1891.

³⁾ Български прегледъ г. VI, 1899.

⁴⁾ Д-ръ М. Михайловъ — Материали за физическото развитие на българския ученикъ. Пер. сп. 1902 год.

Д-ръ Боневъ — Годишенъ рапортъ за 1904 — 1905 год. на I Соф. м. гимназия — 1905 год. Проф. Д-ръ П. Нойковъ и Д-ръ Д. Кацаровъ — Физиологически прояви на половото съзрѣване у бълг. ученици и ученички — 1919 год.

⁵⁾ Д-ръ Н. Кирковъ — Физическото развитие на българските младежи. Учил. хигиена 1905 г. Д-ръ Ребенъ. — Физическо развитие на възпитаницитѣ отъ Военното училище — Воененъ журналъ 1905 г.

⁶⁾ Д-ръ К. Михайловски — Наблюдение върху физическото развитие на войницитѣ отъ 16 п. Ловчански полкъ. Наборъ 1898 — 1903 г. Пер. сп. 1909 г.

⁷⁾ Я. Помадовъ — Военна антропометрия. Трудове на Бълг. природо-изпитателно д-во — 1904 г.

⁸⁾ Comptes rendus du XIII Congrès International de Médecine — Contribution à l'étude Anthropologique sur le poids du cerveau chez les Bulgares — Observations Anthropologiques sur la couleur des yeux, des cheveux et de la peau chez les élèves et les soldats en Bulgarie.

Нашият публикуван материал даде на известния антропологъ Deniker¹⁾ въ неговитѣ обширни изучавания върху раситѣ въ Европа да попълни и поправи картитѣ си за типа и ръста на българитѣ въ България и Македония²⁾, а също и на проф. д-ръ Virchow даде възможность да разгледа по-обстойно антропологическитѣ изучавания на българитѣ³⁾.

Изследванията сж правени върху децата отъ рождение, ученици, войници, и възрастни мъже, жени, селяни и граждани отъ България, Тракия и Македония въ предѣлитѣ на бившата Турска империя.

Изучаванията обхващатъ физиологични прояви и тѣлесни белези: никнене зжбитѣ у деца и възрастни, първа менструация, плодовитость, сила на зрението, мускулна сила, капацитетъ на бѣлия дробъ, боя на очитѣ, косата и кожата, монголски сини петна, тегло на тѣлото и мозъцитѣ, ръсгътъ и отношенията на разнитѣ части на тѣлото, тазътъ у женитѣ, главата и черепитѣ и тѣхнитѣ форми, лице, очи, носъ, размѣритѣ на разнитѣ части на главата и отношенията имъ въ многобройни комбинации.

При проучаванията, за избѣгване грѣшки, се използваха голѣмъ брой наблюдения и затова групировкитѣ отъ полученитѣ числа се правѣха най-малко по административни околии.

За съставяне по-ясна представа отъ сходнитѣ антропологически данни, направихме следнитѣ 4 голѣми групи споредъ административното положение на областитѣ въ България (Б.) и Европейска Турция презъ 1910 г.: Южна България (Ю. Б.), Юго-Западна България (Ю. З. Б.), Северна България (С. Б.) раздѣлена на Западна (С. з.), Срдна (С. с.) и Източна (С. и.) и Европейска Турция и то само Тракия и Македония (Т. М.) отъ нея⁴⁾.

Събраниятъ материалъ по изучаване антропологията на българитѣ дава вече възможность да се състави по-ясно и по-опредѣлено мнение за антропологическия типъ на съвремения българинъ, безъ огледъ на миналото произхождение, което сега става по-достъпно за изучване.

Ще трѣбва да забележа, че отъ изследванията се установява, че женския полъ и селското население представятъ въ всѣко отношение, по-голѣма еднаквость и следователно по-чистъ типъ.

За поставената наша цель, опредѣляне на главнитѣ антропологически типове, ще разгледаме само по-важнитѣ отличителни антропологически белези.

Русъ и мургавъ типъ.

Антропологическиятъ типъ — русъ и мургавъ се опредѣля за всѣко лице отъ съпоставяне боята на зеницата на очитѣ, на косата по главата и на кожата по тѣлото. Споредъ Virchow⁵⁾ русиятъ типъ (блондини) се отличава по това, че има сини очи, руса

¹⁾ J. Deniker — Les Bulgares et les Macédoniens — Bulletins de la Société d'anthropologie de Paris 1904: „L'anthropologie de la Bulgarie a été fort mal connue avant le travail magistral du D-r Wateff . . . mais le travail excellent et colossal, que vient d'accomplir M. Wateff doit changer notablement les idées que nous avions jusqu'à présent sur les types bulgares que l'on rencontre tant en Bulgarie et en Macédoine“.

²⁾ Les Races de l'Europe, 1908.

³⁾ Prof. d-r F. Birkner — München. Deutsche Balkan Zeitung 1917: „Vor allem sind für die Kenntniss der heutigen Bulgaren die von D-r Wateff geleisteten und ausgeführten Untersuchungen wichtig. In Bulgarien ist die anthropologische Erforschung des Landes in mustergültiger Weise durchgeführt worden und in einem Umpfange, der sonst kaum erreicht und jedenfalls nicht übertroffen worden ist“.

⁴⁾ В. Кжнчевъ. Македония. Етнография и статистика 1900 г.

⁵⁾ При нашитѣ изучавания ние прибавихме къмъ 11 групировки на Virchow още и такива съ зелени очи и червена коса, които поради малкото имъ число тукъ не разглеждаме.

коса и бѣла кожа; мургавиятъ типъ (винооки, брѹнети) — кестеневи очи, кестенева и черна коса и мургава кожа; останалитѣ комбинации образуватъ смѣсенія типъ (пѣстрооки).

Типътъ у наблюдаванитѣ 268,353 ученици и войници отъ 6—25 годишна възраст, за цѣла България, въ проценти е:

	6—15 г.	15—25 г.
Руси	9.65	5.89
Мургави	46.86	50.43
Смѣсени	43.49	43.68

Както се вижда, съ възрастта се намаляватъ руситѣ, а се увеличаватъ мургавитѣ, ако и малко.

Само ученици 236,620 отъ 6—10 г. по области има:

	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.	С. з.	С. с.	С. и.	Т. М.
Руси	9.61	12.39	9.48	11.06	8.74	9.39	11.77.
Мургави	45.27	42.51	47.26	43.93	47.59	49.49	41.96
Смѣсени	45.12	45.10	43.26	45.01	43.67	41.12	46.27

Както се вижда, руситѣ съставятъ десета часть отъ населението, почти еднакво въ всички области, съ незначително увеличение въ западнитѣ покрайнини и въ Македония. Мургави сж почти половината и има повече въ Ю. Б., С. и. и С. с. Максимумътъ на руситѣ е въ околитѣ: Босилеградска 18.65⁰/₀ и Бѣлоградчишка 15.11⁰/₀, а минимумътъ — въ Пещерска 5.61⁰/₀, Еленска 6.39, Горна-Орѣховица 6.62 г. Максимумътъ на мургавитѣ е въ Г.-Орѣховска 56.39⁰/₀, а минимумътъ — въ Фердинандска 39.55⁰/₀.

Рѣстъ.

Рѣстътъ представя дължината на тѣлото измѣрвана при право положение отъ подстѣпалкитѣ до темето.

Измѣрвани сж 104,196 мъже и жени отъ рождение до напреднала възраст,

Срѣдниятъ рѣстъ на 20,421 новобранци	е 165.6 см
" " " 5,024 войници	" 166.5 "
" " " 155 мъже отъ Т. М.	" 167.8 "
" " " 215 жени отъ Б. Т. М.	" 155.7 "

Срѣдниятъ рѣстъ по области е на:

	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.
Новобранци 20,421	166.2 см.	166.0 см.	165.1 см.
Войници 5024	166.7 "	166.5 "	166.4 "

По области, споредъ рѣста у 20,421 новобранци, въ проценти имаме:

	Б.	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.
Низъкъ рѣстъ (150—159 см.)	12.58	10.12	11.06	14.81
Срѣденъ " (160—169 ")	63.54	62.08	63.39	64.60
Високъ " (170—193 ")	23.88	27.80	25.55	20.59

По области отъ 5024 войника имаме въ:

	Б.	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.	С. з.	С. с.	С. и.
Низъкъ рѣстъ	10.85	10.19	11.18	11.25	11.97	12.45	8.93
Срѣденъ "	59.52	57.56	60.50	60.74	61.18	61.38	59.45
Високъ "	29.63	32.25	28.32	28.01	26.85	26.17	31.62

Най-много низки има С. Б. и то С. с.; най-малко — въ Ю. Б. Най-много високи има Ю. Б. и С. и, а най-малко — въ С. с.

Обиколка на главата

Обиколката на главата, мѣрена въ най-широката частъ на лоба, е у:

	Б.	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.	С. з.	С. с.	С. и
5024 войници	545 м.м.	544	548	545	547	544	547
229 мѣжки черепи	514 м.м.	511	519	512			

Отъ това се вижда, че най-голѣма обиколка на лоба иматъ войниците отъ Ю. З. Б., а най-малка въ Ю. Б. и С. с., а у черепитѣ сѣщо най-голѣма обиколка иматъ въ Ю. З. Б. и най-малка въ Ю. Б.

Форма на главата

Формата на главата се изразява въ лоба и лицето. Лобътъ и лицето иматъ разнообразна форма и може да се каже, че има толкова форми, колкото и глави; при все това забелязва се, че въ известни области преобладава известна опредѣлена форма на лоба и лицето.

Лобътъ измѣрванъ по отношение на най-голѣмата дължина, мѣрена отъ челото до тила и най-голѣмата широчина, мѣрена между най-издаденитѣ части на теменната областъ, ни дава форма на дългоглави (долехокефали), широкоглави (брахикефали) и срѣдноглави (мезокефали).

Отношението на дължината и широчината се опредѣля съ индексъ. Споредъ това срѣдниятъ индексъ на главата у 5024 войника е:

Б.	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.
79.65	78.16	79.89	80.83

А по формата на главата, споредъ индекса, въ Б. има:

Дългоглави	(63.1—74.9)	11.53%
Срѣдноглави	(75 —79.9)	40.42 "
Широкоглави	(80 —88.2)	48.05 "
(Хипербрахикефали)	(85 —88.2)	(9.99) "

и по области:

	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.	С. з.	С. с.	С. и.
Дългоглави	20.17	9.73	4.87	2.03	3.30	9.32
Срѣдноглави	47.25	41.91	33.77	31.61	33.27	36.00
Широкоглави	32.58	48.36	61.36	66.36	63.43	54.68
(Хипербрахикефали)	(5.66)	(10.88)	(13.52)			

170 мѣже отъ Тракия и Македония сѣ съ срѣденъ индексъ 79.46 и то по области, вилаети:

Одрино-Сѣрски	(32)	78.3
Солунски	(53)	76.4
Скопски	(48)	79.3
Битолски	(37)	85.2

И то

Дългоглави	17.06%
Срѣдноглави	44.13 "
Широкоглави	38.81 "

Черепи

Измѣрвани сѣ 1313 черепа, на които срѣдниятъ индексъ¹⁾ по формата на лоба отъ дължината и широчината, е:

¹⁾ Индексътъ у живитѣ въ сравнение съ черепитѣ се смѣта съ 2 повече и ще бѣде 79.97 у живитѣ и 77.97 у черепитѣ.

Б.	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.	Т. М.
77.97	76.26	78.21	79.22	77.49

и то споредъ формата въ проценти :

		Б.	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.
Дългоглави	(66—74.9)	20.87	33.74	18.59	11.41
Срѣдноглави	(75—79.9)	47.98	53.02	45.73	46.92
Широкоглави	(80—92)	31.15	13.24	35.68	41.67

Измѣрването височината отъ темето до основата у 1086 черепи, споредъ индексани дава въ проценти :

		Б.	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.
Низки	(63—70)	5.16	5.86	7.15	3.80
Срѣдни	(70—75)	44.01	48.42	53.29	36.90
Високи	(75—88)	50.83	45.72	39.56	59.30

Отъ измѣрване на лоба получаваме у главитѣ, както на живитѣ, тъй и на черепитѣ, почти еднакви отношения и то дългоглави има най-много въ Ю. Б., а най-малко въ С. Б. Широкоглави има най-много въ С. Б. и най-малко въ Ю. Б. Особенъ типъ широкоглави-хипербрахикефали съ индексъ 85 има въ Западна Македония.

По отношение височината на лоба у черепитѣ забелязваме, че най-високи черепи има въ С. Б., най-низки въ Ю. З. Б. Низки черепи има най-много въ Ю. З. Б. и най-малко въ С. Б.

Форма на лицето.

Измѣрване формата на лицето у живитѣ ставаше по два начина: 1) цѣлото лице: измѣрва се разстоянието отъ косматата частъ на челото до най-долната частъ на брадичката и широчината между скуловитѣ кости; 2) долното лице — отъ дъното на носа до най-долната частъ на брадичката, а широчината — между скуловитѣ кости.

Отношението на височината и широчината на лицето дава индексъ, който у цѣлото лице на 5024 войника въ проценти е :

		Б.	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.	С. з.	С. с.	С. и.
Широколицы	(75—119)	12.00	10.41	7.03	15.81	10.84	18.58	14.82
Срѣднолицы	(120—139)	64.79	54.64	61.76	75.09	78.10	71.01	79.43
Дълголицы	(140—215)	23.21	34.95	31.21	9.10	11.06	10.41	5.75

Долното лице у 5034 войника, също въ проценти, дава :

		Б.	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.	С. з.	С. с.	С. и.
широколицы	(64— 90)	60.90	52.80	33.24	81.42	83.52	80.64	83.09
дълголицы	(90—125)	39.10	47.20	66.76	18.58	16.48	19.36	16.91

Черепи.

Отъ 1062 черепа измѣрвани при широчината между скуловитѣ кости и височината отъ дъното на носа до рѣба на горнитѣ рѣзци, се добиватъ следнитѣ данни :

		Б.	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.
Широколицы съ индексъ	(40—50)	17.42	12.59	13.28	22.53
Дълголицы	„ (50—73)	82.58	87.41	86.72	77.47

Отъ даннитѣ у живитѣ, както и при черепитѣ, дълголицитѣ сж повече, широколицитѣ по-малко и то най-много дълголицы има въ Ю. Б., по-малко въ Ю. З. Б. и най-малко въ С. Б.

Формата на лицето и лоба.

Особенъ характеренъ изразъ на главата ни дава формата на лицето, сравнена съ лоба, по който начинъ се получаватъ главнитѣ форми дълголици, широколици, дългоглави, срѣдноглави и широкоглави.

Отъ формата на главата, изразена въ индекса отъ долната дължина на лицето до брадичката и широчината между скуловитѣ кости и отношението му къмъ индекса на лоба, е получено отъ измѣрването на 5024 войника следното въ проценти:

	Б.	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.	С. з.	С. с.	С. и.
Широколици — дългоглави	9.80	20.83	7.24	4.09	1.35	2.65	8.19
„ срѣдноглави	38.96	49.13	39.14	33.18	31.35	32.69	35.19
„ широкоглави	51.24	30.04	53.62	62.73	67.30	64.66	56.62
Дълголици — дългоглави	14.20	19.43	10.97	8.33	5.48	6.04	13.71
„ срѣдноглави	42.72	45.14	43.29	36.37	32.87	35.67	39.51
„ широкоглави	43.08	35.43	45.74	55.30	61.65	58.29	46.78

Черепи.

Отъ измѣрванитѣ 1062 черепи имаме въ проценти:

	Б.	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.
Широколици — дългоглави	11.73	19.56	13.04	8.18
„ срѣдноглави	42.45	60.88	34.78	36.37
„ широкоглави	45.82	19.56	52.18	55.45
Дълголици — дългоглави	23.94	35.63	22.08	14.13
„ срѣдноглави	49.54	49.10	46.10	51.36
„ широкоглави	26.52	15.27	31.82	34.51

Отъ изложеното се вижда, че, както у живитѣ, тъй и у черепитѣ, широколици дългоглави има най-много въ Ю. Б., по-малко въ Ю. З. Б. и най-малко въ С. Б. (С. с.) Широколици широкоглави има най-много въ С. Б. (С. с. и С. з.) и най-малко въ Ю. Б.

Дълголици — дългоглави има най-много въ Ю. Б., най-малко въ С. Б. (С. з.).

Дълголици — широкоглави има най-много въ С. Б. (С. с., С. з.) и най-малко въ Ю. Б.

Лицевъ жгълъ при черепитѣ

Лицевиятъ жгълъ на черепа, измѣрванъ споредъ нѣмската хоризонтала съ краниометра на Ranke, при 252 черепи, е срѣдно 86.79° , споредъ което българскитѣ черепи сж ортогнатни, съ максималенъ жгълъ 100° и минималенъ 79° .

По области имаме:

	Б.	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.
Срѣдно	86.79°	86.07°	86.85°	87.50°
Прогнатни (79— 82°)	12.40	14.54	9.09	10.85
Ортогнатни (83— 90°)	63.20	66.36	81.82	58.92
Хиперортогнатни (90— 100°)	24.40	19.10	9.09	30.23

Както е видно прогнатни има най-много въ Ю. Б., а най-малко въ Ю. З. Б. и хиперортогнатни най-много въ С. Б., а най-малко въ Ю. З. Б.

Очи.

Очитъ у живитъ, които по форма на клепачитъ сж прави, наклонени на вѣнъ на горе и на вжтре на долу, даватъ особенъ изразъ на лицето.

У 5024 войника клепачитъ сж :

	Б.	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.	С. з.	С. с.	С. и.
Прави	63.51	76.22	79.33	44.74	72.91	44.16	26.78
Наклонени на горе	31.30	19.79	17.72	47.94	13.32	49.52	68.68
Наклонени на долу	5.19	3.99	2.95	7.32	13.77	6.32	4.54

Черепи.

Формата на орбитата на окоото споредъ широчината, височината и индекса при 1053 черепи е :

	Б.	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.
Широки очи (64.1—80)	14.53	13.16	14.28	15.75
Срѣдни очи (81 — 85)	27.64	25.32	25.28	30.46
Високи очи (86—112)	57.83	61.52	60.44	53.79

Отъ изложеното се вижда, че лица съ прави клепачи има най-много въ Ю. Б. и Ю. З. Б. най-малко въ С. Б. (С. и.); съ наклонени на горе има най-много въ С. Б. (С. и. и С. с.), а най-малко въ С. З. и Ю. З. Б. Сжщо и при черепитъ — съ широки очи има най-много въ С. Б. най-малко въ Ю. Б.; съ високи очи има най-много въ Ю. Б. и най-малко въ С. Б.

Носъ

Носътъ, който по форма е правъ, вдлъбнатъ и кривъ, у 5024 войника показва, следната подѣлба въ проценти :

	Б.	Ю. Б.	Ю. З. Б.	С. Б.	С. з.	С. с.	С. и.
Правъ	80.44	76.43	80.04	83.82	73.81	84.54	89.86
Вдлъбнатъ	10.07	12.35	9.95	8.49	16.71	6.91	5.45
Кривъ	9.49	11.22	10.01	7.69	9.48	8.55	4.69

Лица съ правъ носъ има най много въ С. Б. (С. и.), а най-малко въ С. з.

Лица съ вдлъбнатъ носъ има най-много въ С. з. и най-малко С. и.

Лица съ кривъ носъ има най-много въ Ю. Б. и най-малко С. и.

Отъ изброенитъ данни, разглеждайки отношенията на типа и ръста, типа и формата на главата, на отдѣлнитъ части на тѣлото и многобройнитъ комбинации, явствува, че двата основни типа, които Deniker конструира за Балканския полуостровъ, главно за България и Македония и ги причислява къмъ крайбрѣжната Атлантико-срѣдиземноморска раса, съ мургавъ типъ, поддолихокефална глава и високъ ръстъ, и за населението отъ централната част на Балканския полуостровъ, къмъ Адриатическата или Динарската раса, мургави, широкоглави, съ високъ ръстъ, ще трѣбва, както самъ Deniker признава, значително да се измѣнятъ и поправятъ.

Отъ даннитъ, които получаваме отъ наблюдението и измѣрването на населението по области, като не се взематъ и по малкитъ групировки, вмъкнати изъ родопскитъ и други планински покрайнини, може да се образуватъ добре охарактеризирани следнитъ главни антропологически групи :

I. Търновска група. Срѣща се най-вече въ Търновско и заема почти цѣлата срѣдна област на С. Б. Отличава се съ мезокефалия, която клони повече къмъ брахикефалия, съ особена полусферична форма на главата, съ срѣденъ индексъ

79—80, съ лице повече широко, очи малки, клепачи наклонени на горе, скулови кости умѣрено издадени, повече отъ низъкъ ръстъ, мургави и съ най-малко руси.

Основата на това население ще трѣбва да се дири въ прабългаритѣ.

II. Тракийска група. Срѣща се най-вече въ Чирпанско, Тракия до Солунско Южна и отчасти Североисточна България, съ изразена долихокефалия, съ срѣденъ индексъ 74.8 при черепитѣ и 77 у живитѣ, съ продълговата и сплесната въ темето глава, лице продълговато, клепачи повечето равни, съ умѣрено издадени скулови кости, повече отъ високъ ръстъ, мургави и повече руси, отколкото въ предшествуващата група.

Въ тая група ще трѣбва да се дири основата на старото тракийско население.

III. Софийска група. Заема високото плато на Северозападна и Югозападна България и Северна Македония. Съ типична мезокефалия, срѣденъ индексъ 78, съ глава закръглена въ темето, лице не много високо, клепачи равни, срѣдно издадени скулови кости, ръстъ срѣдно високъ, клони повече къмъ високитѣ, малко мургави и повече руси, отколкото въ предишнитѣ групи.

Произходътъ на тая група трѣбва да се дири въ чиститѣ славянски типове.

IV. Охридска група. Отличава се рѣзко отъ предшествуващитѣ групи; срѣща се въ Западна Македония около Охридското езеро, съ хипербрахикефалия, съ срѣденъ индексъ 85, съ особена форма на главата, плоско теме, отзадъ почти пресѣченъ тилъ, силно издадена слухова област, силно издадени скулови кости и жгли на долнитѣ челюсти, клепачи наклонени повече нагоре, срѣденъ ръстъ не много високъ, мургави съ малко руси.

Въ тая група ще трѣбва да се дири илирийския типъ.

Тия групировки въ главни черти, може съ много повече данни да се допълнятъ и разширятъ и евентуално да се подраздѣлятъ на по-малки групи.

По-обстойно пкъ изучаване на находкитѣ отъ предисторически и исторически черепи отъ Абоба, както и черепи отъ Търновско отъ къмъ четиринадесето столѣтие и други, ще дадатъ възможностъ да се проследятъ основнитѣ антропологически типове, между които е станало размѣсването и да се потвърди съществуването на посоченитѣ отъ насъ четири основни групи.